

Világgazdasági tanszék

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Lehmann Kristóf

Szubjektív jólét az Európai Unióban

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Gáspár Tamás DSc
egyetemi docens

© Lehmann Kristóf

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	3
1.Felhasznált módszerek	4
2. Az értekezés eredményei.....	13
3.Következtetések összegzése	14
4. Főbb hivatkozások.....	15
5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.

1.A dolgozat témája

Az utóbbi öt évtizedben a társadalomtudományok egyik fő kérdése a fejlődés metodológiájának pontosítása volt: hogyan mérhető a társadalmi és a gazdasági fejlődés és jóllét? A második világháború után számos kísérlet született a gazdasági és a társadalmi fejlődés mérési módszereinek javítására. *„A társadalmi haladás mérésének a német és a skandináv iskola lett a legnagyobb középpontja Wolfgang Zapf, illetve Erik Allard, majd Joachim Voel nevével fémjelezve. Magyarországon Andorka Rudolf vezette a KSH-ban induló kutatásokat, ahol mérésre vonatkozó kutatási eredményekkel együtt a társadalmi modernizáció stratégiáját is publikálták (Andorka-Harcsa [1986]). Majd a kilencvenes években a TÁRKI által kiadott „Társadalmi helyzetkép” című sorozata közölt eredményeket.”* (Gáspár, 2013, p. 77)

Számos lehetőség mutatkozik a jóllét mérésére. Az objektív mutatók számos gazdasági, társadalmi és környezeti statisztikai adat felhasználásával igyekeznek jellemezni a jóllétet. Ezt a módszert elsősorban a skandináv iskola alkalmazza. A második megközelítés elsősorban a szubjektív mutatókra és a kvalitatív eredményekre hagyatkozik. Ez utóbbi megközelítést elsősorban a német iskola használja, és megközelítésüket azzal indokolják, hogy az objektív mutatók nem adnak információt az élet minőségéről (life quality). Végül, a komponensmegközelítést elsősorban az ENSZ és az OECD alkalmazza. Feltételezésük szerint a társadalmi életkörülmények komponensekre bonthatók és így mérhetőek. (Gáspár, 2013)

Gáspár (2013) összefoglalása rámutatott, hogy az objektív mérési módszerek a GDP-re fókuszálnak, számos esetben kiegészítve azt. Az 1960-as évektől számos akadémikus kritizálta a GDP módszertanát. A legtöbb kritika arra hívta fel a figyelmet, hogy a mutatóból hiányzik az egyenlőtlenség, a szegénység, az egészség, az oktatás, a bűnözés és a környezeti fenntarthatóság. Ezért számos kísérlet született a GDP fejlesztésére és kiegészítésére az említett információkkal, mint például a nettó gazdasági jóllét, a fenntartható gazdasági jóllét indexe vagy a valódi fejlődés indikátora. Más módszerek egyesítik a GDP-t egyéb objektív mutatókkal, mint például a humán fejlettségi indikátor és az élet anyagi minőségének indexe.

A szubjektív mérés az utóbbi három évtizedbe vált igazán fontossá. A szubjektív jóllétmutatók az egyén általános életminőségét mérik. A felmérések általában az egyén boldogság szintjére, vagy az élettel való elégedettségére kérdeznék rá. Az erőteljes metodológiai viták és közgazdászok felől érkező aggodalmak ellenére a szubjektív mutatók használata exponenciálisan terjed. E mögött jellemzően két ok áll. Egyrészt az objektív mutatókban mérhető haladás nem mindig követhető szubjektív mutatókban. Másrészt a módszertani kritikák a szubjektív mutatók határait és torzítottságára építették a kritikáikat, de meglepően nagy mennyiségű meggyőző empirikus eredmény elhallgattatta a kritikusokat.

Dolgozatunkban a szubjektív jóllét (azon belül az étellel való elégedettség) koncepcióját használjuk. Az előbb ismertetett metodológiai felosztásnak csak egy kisebb szeletére fókuszálunk. Ugyanakkor számításaink nem korlátozódnak pusztán a szubjektív mutatókra. Célunk, hogy minél több összefüggést találjunk Az Európai Unió statisztikái alapján a szubjektív és az objektív mutatók között, és ezáltal egyfajta hidat képezzünk közöttük.

2. Motiváció: miért fontos a szubjektív megközelítés?

Az empirikus boldogság (és elégedettség) kutatás eredményei szerint a második világháború után a szubjektív jóllét mutatók értéke nem növekedett jelentősen egyetlen fejlett országban sem. Annak ellenére, hogy a reáljövedelem emelkedett, az életminőség javult, és csökkent a munkaórák száma az emberek nem számoltak be magasabb szubjektív jóllétről. Mindezt számos könyv és folyóirati cikkben megírták.¹ Ez az eredmény számos elméleti közgazdasági alapelvnek ellentmond, továbbá azt sugallja, hogy a jelenlegi hasznosságról és gazdasági célokról alkotott elméleteket újra kell gondolni.

Az utóbbi Eurobarometer és World Values Survey² adatok szerint nem pusztán Magyarország és Bulgária számít elégedetlen társadalomnak az EU-n belül, hanem az átalakuló gazdaságok általánosan leszakadtak a korábbi EU tagoktól (EU15) a szubjektív jólét tekintetében. Mindez nem feltétlenül lenne üzenet értékű, de tekintve, hogy a rendszerváltás politikai és gazdasági változásai több, mint 20 éve megkezdődtek a KKE régióban és az átalakulással az étellel való elégedettség nem növekedett érdemben, még az EU csatlakozás után sem, komolyan kell venni a jelenséget. Az elmúlt két évtized megváltoztatta a mindennapi életet, a hangulatot és a legtöbb KKE régióban élő ember motivációját is.

Körülbelül 20 évvel a rendszerváltás után, függetlenül lebonyolított megkérdezéssel³ felmérések szerint az átalakuló országokban élők jelentős része azt válaszolta, hogy preferálják az átalakulás előtti gazdasági helyzetet a jelenlegihez képest (1. táblázat). Továbbá számos országban lényegesen alacsonyabb szubjektív jóllétről számoltak be, mint az átalakulás előtt.⁴ Ezen tények ellenére számos objektív mutatóval belátható, hogy az utóbbi két évtizedben sikeres társadalmi-gazdasági folyamatnak nevezhető az átalakulás.⁵ Véleményünk szerint ez az ellentmondás szükségessé teszi, hogy az európai uniós és azon belül is a KKE régió szubjektív jóllétével részletesebben foglalkozzunk.

¹ Layard (2005a), Bruni és Porta (2005), Bruni, Comim és Pugno (2008), vagy Frey (2010)

² Minden EB riport 2004 óta és az utolsó World Values Survey hullám

³ EBRD Transition Report (2007), Washington Institute felmérése és Eurobarometer

⁴ Transition Report 2007, 48-61.

⁵ Guriev és Zhuravskaya (2009)

Táblázat 1

Az életszínvonalról és a gazdasági helyzetről alkotott vélemény összevetése a 1989-essel (a felmérés 2007-ben készült)

	A gazdasági helyzet rosszabb mint 1989-ben	Az életszínvonal rosszabb mint 1989-ben
Bosznia és Herz.	86	67
Bulgária	65	47
Horvátország	66	53
Cseh Közt.	33	28
Észtország	16	25
Magyarország	75	61
Lettország	40	41
Litvánia	31	37
Lengyelország	41	33
Románia	52	38
Oroszország	42	42
Szlovák K.	46	28
Szlovénia	43	25
Ukrajna	70	53

Forrás: EBRD (Life in Transition Survey)

Az említett átalakuláson túl, a legutóbbi Eurobarometer adatok szerint számos ország (például Görögország, Portugália) jelentős szubjektív jóllét veszteséget szenvedtek el a válság miatt. Ezen országokban a munkanélküliség historikus csúcsra emelkedett, miközben a GDP-jük 20-40 százalékkal zsugorodott. Egy ekkora gazdasági sokk befolyásolja az egyéni érzületet és a szubjektív jóllétet is. Ugyanakkor a szubjektív jóllét vesztesége alacsonyabb volt, mint az objektív mutatók visszaesése. Ezért is tartjuk fontosnak a szubjektív jóllét mutatók, és az objektív társadalmi-gazdasági mutatók közötti korrelációk pontosítását, vizsgálatát, hiszen ezek az információk az általános politikai döntéshozatalt támogathatják tisztább képet festve az egyes gazdasági forgatókönyvek társadalmi hatásáról.

Végezetül Kopp és Martos (2011) a gazdasági növekedés, a társadalmi jóllét és az életminőség magyarországi összefüggéseit vizsgálta. Állításuk szerint a modern fogyasztói alapú kultúrában az emberek úgy élik az életüket, mintha a magasabb jövedelem és fogyasztás jobb életminőséghez vezetne. Ugyanakkor a depresszív tünetek számának emelkedése azt mutatja, hogy az adaptációs zavarok léteznek. A fogyasztás hajszolása nem megoldás az életminőség növelésére. Megközelítésükben szubjektív egészségügyi indikátorokat használtak. Azt találták, hogy általánosságban az egészségügyi helyzet javult Magyarországon a rendszerváltás óta. Továbbá kimutatták, hogy a magyarok nem depressziósabbak, mint más országok lakói. Ugyanakkor megjegyezték, hogy krónikus stressz és a negatív érzület nagyon gyakori azokban a társadalmi csoportokban, amelyek bizonytalan életkörülmények között élnek. Ez utóbbi vezet alacsonyabb szubjektív életminőséghez.

Az említetteken felül számos egyéb példát is összegyűjthettünk volna, de véleményünk szerint már ezek is elegendően érdekes rejtvények és bizonyítják, hogy a szubjektív és objektív mutatók kapcsolatát szükséges vizsgálni.

3. A disszertáció céljai

Az imént említett ellentmondások sokkolóak. Úgy véljük, hogy éppen emiatt a szubjektív jóllét mérésén alapuló főbb megállapításokat, eredményeket érdemes összefoglalni és ezek alapján újra végiggondolni a néhány közgazdasági alapelvet és feltevést. Célunk, hogy betekintést adjunk az Olvasónak a szubjektív jólléten alapuló kutatásokba, röviden összefoglaljuk a szerintünk legfontosabb megállapításaikat. Továbbá szeretnénk több információt adni az európai fejleményekről, amelyekhez az Eurobarometer adatait ökonometriai elemzéshez használjuk fel, annak érdekében, hogy az objektív társadalmi-gazdasági, valamint az Eurobarometer étellel való elégedettség adatai között összefüggéseket találjunk.

A társadalmi-gazdasági fejlődést nehéz számszerűen értékelni. A fejlődés többnyire egyes társadalmi csoportok veszteségével és mások nyereségével jár együtt. Általánosságban elmondható, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés rendkívül komplex és összetett folyamatok, így óvatosan kell eljárnunk, ha elemezni akarjuk ezeket vagy következtetést szeretnénk levonni velük kapcsolatban. Disszertációnkban az Európai Unió 27 tagországát lefedő Eurobarometer adatsort használunk. Mivel a vizsgált időszak első évétől (1988) jelentős gazdasági és társadalmi változások történtek, amelyek vélhetően nem csak az objektív társadalmi-gazdasági mutatókra, hanem a szubjektív jóllétre is hatással voltak, érdemes a vizsgálat során óvatosan eljárni. Ilyen lényeges események voltak a német újraegyesítés, a KKE-i rendszerváltás és átalakulás, az EU bővítései (mérete és politikai jelentősége miatt különösen a 2004-es), az euro bevezetése vagy a globális pénzügyi válság 2008 óta. Ezek közül az események közül igyekeztünk megvizsgálni azokat, amelyek adatbázisunk alapján vizsgálhatóak. (Például a rendszerváltás hatása a KKE régióban nem vizsgálható, mert nem áll rendelkezésre Eurobarometer adat a régióból.)

A társadalomtudományokban és az alkalmazott pszichológiában az egyik leggyorsabban fejlődő tudományág a boldogság megközelítés. A pszichológia kognitív forradalma óta közgazdászok, szociológusok és pszichológusok egyaránt használják a szubjektív adatokat a jóllét mérésére és modellezésre. Ezek a tanulmányok megkérdőjelezik a közgazdaságtan hagyományos hasznosság felfogásának számos alapfeltevését. A kritikai elemeken felül az eszköztár lehetőséget adhat olyan kutatások és empirikus elemzések elvégzésére, ami a közgazdaságtan hagyományos eszköztárával nem kivitelezhető. Példaként megemlíthető a monetáris politikai döntéshozatal elemzése. A monetáris politika szigorúan szabályalapú, ami az egyszerű modellezhetőséget jelenti a gyakorlatban. Ugyanakkor lényeges megemlíteni, hogy az egyszerű modellezés célfüggvénye ebben az esetben is egy

hasznosság függvény, amely nem empirikus támaszokon nyugszik, hanem elméleti értékeléseken. A szubjektív jóllét lehetőséget ad az egyszerű preferenciaviszonyok felállítására (például munkanélküliség/foglalkoztatás és infláció között). Így a klasszikus monetáris politikai dilemma megoldására egy számok által is igazolt célfüggvényt rendelhetünk, ami segítheti az optimálisabb döntéshozatalt, de mindenképpen tisztább képet adhat a döntéshozó számára a policy mix során a döntések közti „átváltásban”.

A szubjektív jóllét lehetőséget nyújt gazdasági döntések, folyamatok és történelmi események humán jóllét hatásainak mérésére és értékelésére. A teljesség igénye nélkül néhány példán keresztül szeretnénk bemutatni az eszköz alkalmazhatóságát az európai szubjektív jóllét adatokon. Így olyan eseményeket is megpróbálunk értékelni, amelyeket a hagyományos közgazdasági eszköztár empirikus eredmények nélkül nem képes értékelni, mint például az EU bővítése vagy az euro bevezetése. Mindezek alapján az alábbi hipotéziseket vizsgáltuk

1. Az EU csatlakozás 2004-ben és 2007-ben nem növelte az átlagos élettél való elégedettséget az új tagállamokban (EU12).

2. Az euro bevezetése növelte az élettél való elégedettséget a részt vevő országokban.

3. A reál GDP növekedésének szignifikáns hatása van az élettél való elégedettségre az új tagállamokban (EU12).

Továbbá kitekintésként a monetáris politikai alkalmazhatóság példájaként az inflációs és foglalkoztatási preferenciákat is fontosnak tartjuk megemlíteni a gyakorlati alkalmazhatóság szempontjából. Utolsó hipotézisünkkel ezt vizsgáljuk:

4. A foglalkoztatás lényegesebb az élettél való elégedettség szempontjából, mint az infláció.

Dolgozatunk második fejezete bemutatja a “boldogság megközelítés” (Szubjektív jólét alkalmazása) koncepcióját és röviden összeveti azt a Sen képességi megközelítésével. Ebben a fejezetben kitérünk a főbb definíciókra, amelyeket az irodalom használ.

A harmadik fejezetben bemutatjuk a szubjektív jóllét metodológiai hátterét. Nem a módszer kritikákkal szembeni védelmére fókuszálunk, csupán a legfőbb módszertani kritikákat mutatjuk be, illetve az erre adott válaszokat. A módszertan lehetséges

gyengeségeinek bemutatását fontosnak tartjuk a későbbi fejezetek értékelése szempontjából. Az Olvasó a részletesebb módszertani kritikát megtalálhatja Frey (2010), Bruni és Porta (2005), Bruni, Comim és Pugno (2008) kötetiben. Dolgozatunkban mindössze egy összefoglalást szeretnénk adni a diszkusszió főbb állításairól és igyekszünk elmagyarázni, hogy miért tartjuk ezek mellett is fontosnak a szubjektív jóllét megközelítését.

A negyedik részben bemutatjuk a szubjektív jóllét kutatások legfontosabb közgazdasági konzekvenciájú eredményeit. Fontosnak tartjuk az elméleti eredmények bemutatását, mert ezek rávilágíthatnak azokra a problémákra, amelyek a sztenderd közgazdasági feltételezésekben szerepelnek, de kísérletek alapján elvethetőek lennének. Olyan kérdésekre térünk ki az irodalom alapján, mint a “pénzzel vásárolhatunk-e boldogságot”, mi a jövedelem és az szubjektív jóllét közötti összefüggés. Ezen felül bemutatjuk, hogy az irodalomban milyen tényezők szubjektív jóllétre való hatását mutatták ki korábban. Kitérünk a társadalmon belüli versengésre és a relatív jövedelem koncepciójára is. Bemutatjuk a főbb adaptációval kapcsolatos eredményeket, vagyis azt a folyamatot, hogy az egyének hogyan szoknak hozzá a jobb életkörülményekhez vagy a magasabb jövedelmi életszínvonalhoz. Röviden összefoglaljuk az egyéb gazdasági-szociológiai mutatókkal kapcsolatos legfőbb eredményeket, úgy mint a munkanélküliség, az infláció, a vallás, a házasság, a bűnözés, a korrupció vagy jövedelmi mobilitás szubjektív jóllétre gyakorolt hatását..

Az ötödik fejezetben a legfőbb eredmények közgazdasági konzekvenciáira térünk rá, különös tekintettel a hasznosság függvényre gyakorolt hatásokra. Igyekszünk röviden bemutatni, hogy a hasznosság alapú (kinyilvánított preferenciákon alapuló) elmélet miért nem megfelelő és hatékony az emberi jóllét bemutatására. Bemutatjuk a hasznossági függvénnyel kapcsolatos főbb megjegyzéseket és azt is, hogy milyen kísérleti eredmények születtek a témában, melyek hasonló eredményekre vezettek szemben a sztenderd közgazdasági megközelítéssel. Mindezek az eredmények megkérdőjelezzik például a hasznosság összeadásának helytállóságát a modellekben.

A hatodik fejezetben rátérünk kutatásunk főbb eredményeinek bemutatására. Ebben a fejezetben térünk ki a becsléseinkre, azok eredményeire és mutatunk példát a szubjektív adatok alkalmazhatóságára. Bemutatjuk kutatásunk módszertani hátterét, és a felhasznált adatokat. Részletesen tárgyaljuk modellbecsléseinket, amelyek az Eurobarometer élettal való elégedettségét igyekeztek magyarázni az Európai Unióban. Kitérünk arra, hogy miért az adott modell specifikációkat választottuk. Mivel modellbecsléseink eredményeinek teljes

bemutatása túlzottan nagy terjedelmű és követhetetlen lenne, ezért a fejezetben csak a legfontosabbnak tartott modellbecsléseket közöltük. (A több eredmény a függelékben található.) Bemutatunk egy egyszerű visszafelé becselő módszert, amely során azt teszteljük, hogy az egyes országok boldogsággal összefüggésbe hozott értékeinek súlya és az ezekhez az értékekhez párosított objektív mutatók alapján mennyire „kéne” elégedettnek lenniük az adott országban élőknek. Meglepő módon azt találtuk, hogy az országok többsége inkább optimistább a visszabecslés alapján, mint depressziós.

4. Módszertan

Dolgozatunk főbb eredményei a becslési eredmények voltak. Ehhez Eurobarometer élettél való elégedettségi adatokat és Eurostat statisztikákat használtunk fel. Minden modellünkben a szubjektív mutatót helyeztük az egyenletek bal oldalára és a jobb oldalon objektív mutatókkal igyekeztünk magyarázni azokat.

Mivel számos metodológiai nehézség adódik, például az EU tagországok közötti kulturális különbségek, ezért a pooled OLS becslések helyett fixed effect panel módszert alkalmaztunk első körben. Mivel azonban az eredményváltozónk több esetben országspecifikusan trendelt, azaz néhány esetben a különböző országok elégedettségei eltérő trendet követtek, ezért difference panel modelleket is becsültünk, hogy ezt a trendelést kiiktassuk.

A fixed hatású panel modellek nem képesek az induló szintkülönbségeket kezelni, ezért keresztmetszeti modelleket is becsültünk. Továbbá a szubjektív adatokat visszabecsültük egy 2009-es Eurobarometer értékfelmérés alapján. Az említett kérdőívben a megkérdezettek arra válaszoltak, hogy mit tartanak fontosnak a boldogságuk szempontjából. A négy legnagyobb súlyú értékhez objektív mutatókat rendeltünk és nemzeti, valamint az EU-átlag súlyok alapján az objektív mutatókkal visszabecsültük, hogy az adott országban “mennyire kéne” elégedettnek lenniük az embereknek. Számos eltérés mutatkozott és számunkra meglepő módon az emberek inkább magasabbra becslik az elégedettségüket, mint ami saját súlyozásuk és mutatóik alapján indokolt lenne.

Végül a monetáris politika szempontjából releváns preferenciákat a korábbi modellbecslések eredményei alapján értékeltünk. Eredményeink más kutatások eredményeitől eltérőek, mert az infláció élettél való elégedettséget befolyásoló hatására majdnem akkor eredményt kaptunk, mint a foglalkoztatás hasonló, egy százalékpontos emelkedésére (abszolút értékben).

3.Következtetések összegzése

Az ökonometriai modellek alapján az alábbi válaszokat adtuk hipotéziseinkre:

1. Az EU csatlakozás 2004-ben és 2007-ben nem növelte az átlagos étellel való elégedettséget az új tagállamokban (EU12).

Az EU12-re elvégzett becsléseink alapján el kell fogadnunk az említett hipotézist. Az EU csatlakozásnak nem volt szignifikáns hatása az új tagállamokban az étellel való elégedettségre.

2. Az euro bevezetése növelte az étellel való elégedettséget a részt vevő országokban.

El kell utasítanunk a hipotézist, mert a regressziók alapján az euro bevezetése 0,472 százalékponttal csökkentette az étellel való elégedettség valószínűségét. Eredményünk 10 százalékos szinten tekinthető szignifikánsnak.

3. A reál GDP növekedésének szignifikáns hatása van az étellel való elégedettségre az új tagállamokban (EU12).

Modellbecsléseink alapján el kell fogadnunk a hipotézist. A reál GDP növekedésének statisztikailag szignifikáns hatása van az étellel való elégedettségre. A reál GDP növekedési rátájának átlagos egy százalékpontos emelkedése 0,09 százalékponttal növeli az étellel való elégedettség valószínűségét.

4. A foglalkoztatás lényegesebb az étellel való elégedettség szempontjából, mint az infláció.

Modellbecsléseinek eredményei szórtak. A keresztmetszeti elemzés alapján azt találtuk, hogy az infláció egy százalékpontos emelkedése 0,13 százalékponttal csökkenti az étellel való elégedettséget. Hasonlóan a foglalkoztatási ráta növekedésének egy százalékpontos emelkedése 0,86 százalékponttal növelheti az elégedettség valószínűségét. A difference panel modellek eredményei jóval kisebb különbséget mutatnak és mindkét esetben 0,13-0,14 százalékpontos az előző becsléssel azonos előjelű hatást mutatnak.

4. Főbb hivatkozások

- Binswanger, M. (2006) Why does income growth fail to make us happier? Searching for the treadmills behind the paradox of happiness, *The Journal of Socio-Economics*, vol. 35(2), pp 366-381.
- Blanchflower, D.G., Oswald, A.J. (2004) Well-Being over Time in Britain and the USA, *Journal of Public Economics*, 88, pp. 1359-1386.
- Blanchflower, D.G., Oswald, A.J. (2004b) Money, sex and happiness: An empirical study. *Scandinavian Journal of Economics*, 106(3), pp. 393-415.
- Blanchflower, D.G., Oswald, A.J. (2007) Hypertension and Happiness across nations, *NBER Working Papers no. 12934*, National Bureau of Economic Research.
- Blanchflower, D.G. (2007) Is unemployment more costly than inflation? *NBER Working Paper*, no. 13505.
- Blanchflower, D.G., Bell, D.N.F., Montagnoli, A., Moro, M. (2013) The effects of macroeconomic shocks on well-being. Discussion paper.
- Bruni, L., Porta, P. L. (2005) *Economics and Happiness: Framing the analysis*. New York: Oxford University Press
- Bruni, L., Comim, F. and Pugno, M. (2008) *Capabilities and Happiness*, New York: Oxford University Press
- Chassein, B., Kern, D., Schwarz, N., Strack, F., Wagner, D. (1990) The salience of comparison standards and the activation of social norms: Consequences for judgments of happiness and their communication. *British Journal of Social Psychology*, 29, 303-314.
- Clark, A. E., Oswald, A. J. (1996) Status Risk-Aversion and Following Behaviour in Social and Economic Settings, *The Warwick Economics Research Paper Series (TWERPS) 476*, University of Warwick, Department of Economics.
- Clark, A. E., Frijters, P., Shields, M. A. (2008) Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46(1), pp. 95-144.
- Clark, A.E., Fléche, S., Senik, C. (2012) The Great Happiness Moderation. *IZA Discussion Paper*, No. 6761.

- Constantinides, G. (1990) Habit Formation: A Resolution of the Equity Premium Puzzle, *Journal of Political Economy*, 98 (June), pp. 519-43.
- Csikszentmihalyi, M. (1990) *Flow: The Psychology of Optimal Experience*, New York: HarperCollins, pp. 303.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (2000) The “what” and “why” of goal pursuits: human needs and the self-determination of behaviour. *Psychological Inquiry*, 11, pp. 227-268.
- Diener, E., Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40, pp. 189-216.
- Diener, E., Suh, E. (1999). National Differences in Subjective Well-Being. In: Kahneman-Diener-Schwarz: Well-being, The Foundations of Hedoniy Psychology. The Russel Sage Foundation. pp. 434-453.
- Di Tella, R., MacCulloch, R. J., Oswald, A. J. (2001) Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Survey of Happiness. *The American Economic Review*, Vol 91. No. 1.
- Di Tella, R., MacCulloch, R. J. (2006) Some Uses of Happiness Data in Economics. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 20(1), pp. 25-46.
- Dolan, P., Peasgood, T. White, M.(2008) Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, Vol. 29., pp. 94-122.
- Easterlin, R. A. (1974) Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. in *P.A. David and M.W. Reder (ed.) Nations and Households in Economic Growth* (pp. 89-125), New York: Academic Press
- Easterlin, R. A. (2005) Building a Better Theory of Well-Being. in *Bruni and Porta (ed.) Economics and Happiness Framing the Analysis*, New York: Oxford University Press
- Easterlin, R. A. (2001) Income and Happiness: Towards a unified Theory. *The Economic Journal*. 111, pp. 465-484.
- Fehr, E., Schmidt, K. M. (1999) A Theory of Fairness, Competition, and Cooperation, *Quaterly Journal of Economics*, pp. 817-868.
- Frank, H. (1985) *Chosing the Right Pond*. New York: Oxford University Press
- Frank, H. (1999) *Luxury Fever: Money and Happiness in an Era of Excess*. Princeton and Oxford: Princeton University Press

- Fredrick, S., Loewenstein, G. (1999) Hedonic Adaptation, in: Kahneman, D., Diener, E., Schwarz, N, (ed) *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. New York: Russel Sage Foundation
- Frey, B. S., Stutzer, A. (2002) What Can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature*, 40., pp. 402-435.
- Frey, B. S. (2010) *Happiness A Revolution in Economics*, Cambridge: MIT Press
- Frijters, P., Shields, M.A., and J.P. Haisken-DeNew (2004) Money does matter! Evidence from increasing real incomes in East Germany following reunification, *American Economic Review*, Vol. 94 (3), pp. 730
- Gandelman, N., Hernández-Murillo, R. (2009) The impact of Inflation and Unemployment on Subjective Personal and Country Evaluations. Federal Reserve Bank of St. Louis Review, May/June 2009, 91(3), pp. 107-126.
- Gaspar, T. (2013) A társadalmi-gazdasági fejlettség mérési rendszerei (Measurement systems of socio-economic development – own translation), in: *Statisztikai Szemle*, 2013 (1), pp. 77-92.
- Guriev, S., Zhuravskaya, E. (2009) (Un)Happiness in Transition, *Journal of Economic Perspectives*, 23., pp. 143-168.
- Hátori, B. (2003) *Érzelemgazdaságtan*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Helliwell, J.F. (2003) How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, 20, pp. 331-360.
- Inglehart, R., Klingemann, H. D. (2000) Genes, culture, democracy and happiness. In: Diener and Suh: *Subjective well-being across cultures*, Cambridge, MIT Press. pp. 165-183.
- Kahneman, D. (1999) Objective Happiness, in: Kahneman, D., Diener, E., and Schwartz, N. (1999) *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*, pp. 3-25.
- Kahneman, D., Diener, E., and Schwartz, N. (1999) *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*, New York: Russel Sage Foundation
- Kahneman, D., Krueger, A.B., Schkade, D., Schwarz, N., Stone, A. (2004) A Survey Method for Characterizing Daily Life Experience: The Day Reconstruction Method. *Science* 306, no. 5702, pp. 1776-1780
- Kahneman, D., Krueger, A.B. (2006) Developments in the measurement of subjective well-being, *The Journal of Economic Perspectives*, vol. 1., pp. 3-24.

- Kahneman, D., Thaler R.H. (2006) Anomalies: Utility maximization and experienced utility, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 1., pp. 221-234.
- Kahneman, D., Tversky, A. (2000) Choices, values, and frames. Cambridge University Press, New York.
- Kesebir, P., Diener, E. (2008) In Defense of Happiness: Why Policymakers Should Care about Subjective Well-Being, in: *Bruni, Comim and Pugno (ed.), Capabilities and Happiness*, New York: Oxford University Press
- Kimball, Willis (2006) Utility and Happiness. University of Michigan discussion paper, pp. 67.
- Kopp, M., Martos, T. (2011) A magyarországi gazdasági növekedés és a társadalmi jóllét, életminőség viszonya. *Tanulmány a Jövő Nemzedékek Állampolgári Biztosának megbízásából.* pp.26.
- Layard, R. (2005a) *Happiness: Lessons From a New Science*, London: The Penguin Press
- Layard, R. (2005b) Rethinking Public Policy Economics: The Implications of Rivalry and Habit. in: *Bruni, Porta (ed.), Economics and Happiness*, New York: Oxford University Press, pp. 147-170.
- Lelkes, O. (2002) Tasting freedom: Happiness, religion and economic transition. *Centre for Analysis of Social Exclusion, Discussion paper.* 59.
- Lepper, H. (1998) Use of other-reports to validate subjective well-being measures. *Social Indicators Research*, Vol. 44, pp. 367-379.
- Loewenstein, G., Schkade, D. (1999) Wouldn't It Be Nice? Predicting Future Feelings. in: *Kahneman, Diener and Schwarz (ed.), Well-being: The foundations of hedonic psychology*, New York: Russell-Sage, pp. 85-105.
- Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y., Diener, E. (2004) Unemployment alters the set-point for life-satisfaction. *Psychological Science*, 15, pp. 8-13.
- Molnár, Gy., Kapitány, Zs. (2006) Monbilitás, bizonytalanság és szubjektív jóllét Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 10., pp. 845-872.
- Morris, D. (2004) *The Nature of Happiness*, London: Little Books
- Oswald, A. J. (1997) Happiness and Economic performance, *Economic Journal*, 107, pp. 1815-1831.

- Pedersen, P. J., Schmidt, T.D. (2011) Happiness in Europe. Cross country differences in the determinants of satisfaction with main activity. *The Journal of Socio-Economics*, Vol. 40, pp. 480-489.
- Pugno, M. (2004) Rationality and Affective Motivations: New Ideas from Neurobiology and Psychiatry for Economic Theory? *Discussion Paper num. 0501*, University of Trento.
- Ruprah, I. J., Luengas, P. (2011) Monetary policy and happiness: Preferences over inflation and unemployment in Latin America. *The Journal of Socio-Economics*, Vol 40 (1), 59-66.
- Sandvik, E., Diener, E., Seidlitz, L. (1993) Subjective well-being: The convergence and stability of self-report and non-self-report measures. *Journal of Personality*, Vol. 61, pp. 317-342.
- Schwarz, N., Clore, G. L. (1983) Mood, misattribution and judgement of well-being. Informative and directive functions of affective states. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 45, pp. 513–523.
- Schwarz, N., Strack, F. (1999) Reports of subjective well-being: Judgmental processes and their methodological implications, in: *Kahneman, Diener and Schwarz (ed.), Well-being: The foundations of hedonic psychology*, New York: Russell-Sage, pp. 61-84.
- Scitovsky, T. (1976) *The Joyless Economy*, New York: Oxford University Press
- Schumacher, E. F. (1973) Small is beautiful. Blond & Briggs, pp. 288.
- Seligman, M. E. P. (2002) *Autentic Happiness*. Free Press, New York. pp. 321.
- Senik, C. (2006) Ambition and Jealousy: Income interactions in the “Old” Europe versus the “New” Europe and the United States. *IZA Discussion Paper, No. 2083*.
- Sen, A. (1992) *Inequality Re-Examined*, Oxford: Oxford University Press
- Sen, A. (2008) The Economics of Happiness and Capability, in: *Bruni, Comim and Pugno, Capabilities and Happiness*, New York: Oxford University Press
- Steffick D. (2000) Documentations of affective functioning measures in the Health and Retirement Study. HRS/AHEAD Documentation Report DR-005. Survey Research Center, University of Michigan
- Strack, F., Schwarz, N., Chassein, B., Kern, D., Wagner, D. (1990) Salience of comparison standards and the activation of social norms: Consequences for judgments of happiness and their communication. *The British Journal of Social Psychology*, Vol. 29, 303–314.

- Strack, F., Schwarz, N., Gschneidinger, E. (1985) Happiness and reminiscing: The role of time perspective, affect, and mode of thinking. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 49, 1460–1469.
- Stutzer, A. (2004) The role of income aspirations and individual happiness. *Journal of Economic Behaviour and Organisation*. Vol. 54, pp. 89-109.
- Tatarkiewicz, W. (2010): A Boldogságról (English title: Analysis of Happiness). Kossuth Kiadó, Budapest, p. 375.
- Urry, H.J.N., Dolski, I., Jackson, D., Dalton, K., Mueller, C., Rosenlranz, M., Ryff, C., Singer, B., Davidson, R. (2004) Making a Life Worth Living: Neural Correlates of Well-Being. *Psychological Science*, 15., pp. 367-372.
- Van Praag, B. (2007) Perspectives from the Happiness Literature and the Role of New Instruments for Policy Analysis, CESifo Working Paper Series 1912, CESifo Group Munich.
- Van Praag, B., Frijters, P. (1999) The Measurement of Welfare and Well-Being: The Leyden Approach, in: *Kahneman, Diener, Schwartz (ed.), Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*
- Veblen, T. (1934) *Essays in our changing order*, ed. by Leon Ardzrooni, New York : A.M. Kelley, Bookseller, 1964
- Veenhoven, R. (2004) Happiness as an Aim in Public Policy, in: *Linley, A. and Joseph, S. (ed.) Positive Psychology in Practise, chapter 39*, New Jersey: John Wiley and Sons Inc.